

bitig

MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

bitig

MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Betül YEŞİL

Adres: Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Doktora Öğrencisi

e-posta:

betulyesil802@gmail.com

0000-0002-9105-4615

Gönderim Tarihi / Received

07.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted

02.12.2021

Atıf / Citation

Yeşil, Betül (2021), “Şeyh
Âzerî'nin Cevâhîrû'l-Esrâr'da
Şiir ve Şairliğe Dair Görüşleri”,
bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi,
C. 1, S. 2, s. 310-329.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Şeyh Âzerî'nin Cevâhîrû'l- Esrâr'da Şiir ve Şairliğe Dair Görüşleri*

**Sheikh Âzerî and His Views on Poetry
and Poetry in Cevâhîrû'l-Esrâr**

Öz

14. yüzyıl, Orta Asya topraklarında hüküm süren Moğolların zayıflamasıyla dünyanın en büyük hükümdarlarından olan Timur Han'ın hükmettiği, Serbedârî, Nûrbahşi ve Hurûfilik gibi önemli siyasi akımların baş gösterdiği bir dönemdir. Şâhruh'un tahta çıkışıyla Timurlular, kültürel ve sanat faaliyetleriyle Doğunun rönesansı tabir edilecek bir döneme damga vurmuşlardır. Resmi ve kültür dili olarak Farsçayı kullanan Timurlular 14. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl başlarına kadar Orta Asya ve Doğu İran topraklarında önemli sanat faaliyetlerinin icrasına imkân sağlamışlardır.

Bu makalede 14. yüzyılda doğup, 15. yüzyılın son çeyreğinde 784/1382 yılında İsferyân şehrinde dünyaya gelen dönemin, İranlı şair, ârif ve şârihi olan Şeyh Âzerî'yi şiir ve şairliğe dair değerlendirmelerini, yazıldığı dönemde şiir üzerine farklı görüşleri ihtiva etmesi, aynı zamanda Fars edebiyatında şerh geleneğinin örneklerinden olup, Hâkânî-i Şîrvânî'nin “Kaside-i tersâiyye” ya da “Kaside-i hapsiyye” adıyla bilinen meşhur kasidesinin ilk şerhini ihtiva etmesi bakımından önemli bir eser olan *Cevâhîrû'l-Esrâr*'ı tanıtmak amaçlanmıştır. Şairin *Cevâhîrû'l-Esrâr* eserinin yanı sıra *Divân*, *Behmennâme*, *'Acâibu'l-Garâib*, *Mir'ât*, *Sa'yu's-Safâ*, *Tugrâ-yi Humâyûn*, *Miftâhu'l-Esrâr* ve *Muntehâbu'l-Cevâhîrû'l-Esrâr* adlı eserlerinin de olduğu gözlemlenmiştir.

Dört bölümden oluşan ve Fars edebiyatının edebi metin şerhi türünde önemli bir yere sahip olan Âzerî'nin *Cevâhîrû'l-Esrâr* eseri İran Meclis-i Şura Kütüphanesi'nde 8851. Raf 66882 kayıt numarası ile muhafaza edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Şeyh Âzerî, Âzerî-i Tûsî, *Cevâhîrû'l-Esrâr*, şerh geleneği, tasavvuf.

* Bu makale, Betül Yeşil Akyıldız tarafından, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Yusuf Öz danışmanlığında gerçekleştirilen “Şeyh Âzerî ve Cevâhîrû'l-Esrâr' Adlı Eserinin Dördüncü Bölümünün Türkçe Çevirisi” konulu yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Abstract

The 14th century was a period when Timur Khan, one of the greatest rulers of the world, ruled with the weakening of the Mongols who ruled in the Central Asian lands, and when important political movements such as Serbedârî, Nûrbahşî and Hurûflik emerged. With Shahruh's accession to the throne, the Timurids marked a period that can be called the renaissance of the East with their cultural and artistic activities. The Timurids, who used Persian as their official and cultural language, enabled important artistic activities to be performed in the lands of Central Asia and Eastern Iran from the end of the 14th century to the beginning of the 15th century.

In this article, it is aimed to introduce Sheikh Âzerî, who was born in the city of İsferyân in the last quarter of the 15th century, in 784/1382, and his evaluations on poetry and poesy, through his work *Cevâhir'ul-Esrâr*. This work is also important in that it contains the first commentary of Hâkânî-i Şîrvânî's famous eulogy known as "Kasîde-i tersâiyya" or "Kasîde-i hapsiyye". Besides, it has been observed that poet has also texts such as *Divân*, *Behmennâme*, *'Acâibu'l-Garâib*, *Mir'ât*, *Sa'yu's-Safâ*, *Tugrâ-yi Humâyûn*, *Miftâhu'l-Esrâr* and *Muntehâbu'l-Cevâhiru'l-Esrâr*.

Âzerî's *Cevâhiru'l-Esrâr*, which consists of four parts and has an important place in the literary text commentary type of Persian literature, is preserved in the Iranian Library (Meclis-i Şura) with the 8851 shelf and 66882 registration number.

Keywords: Sheikh Âzerî, Âzerî-i Tûsî, *Cevâhiru'l-Esrâr*, Commentary Tradition, Sufism.

Giriş

14. yüzyılın sonlarından 15. yüzyılın başlarına kadar Orta Asya ve Doğu İran topraklarında hüküm süren Timurlular kalem ehli kişileri destekleyip korudukları için bu dönemde çok sayıda şair ve yazar yetişmiştir. Sa'îd Nefisî bu dönemde kırkı kadın olmak üzere dokuz yüz şair sayısı vermektedir (Nefisî 1363: 285).

Resmî ve kültür dili olarak Farsçayı kullanan Timurlular (Eraslan 1993: 8/172), 14. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl başlarına kadar Orta Asya ve Doğu İran topraklarında önemli sanat faaliyetlerinin icrasına imkân sağlamış, bilhassa mimari ve kitap sanatları olarak da İslâm sanatının gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Devlet adamlarının sanatkârları himayesi sonucunda gelişen mimari, hat, tezyinat, minyatür ve el sanatları, bu dönemin "Timurlular Rönesansı" olarak anılmasına sebep olmuştur (Eraslan 1993: 8/172). Gûr-i Emîr, Şâh-ı Zinde Türbesi, Bibi Hanım Camii, Gevher Şâd Camii, Mescid-i Şâh, Bâbur Camii, Herat'ta Medrese, Ahmed Yesevî Türbesi gibi yapılar, Timurlular döneminin en güzel mimari ve sanat eserleri örneklerindedir (Beksa 2012: 41/181).

Bu makalede 14. yüzyılda yaşamış İranlı şair, ârif ve şârih Şeyh Âzerî'yi, şiir ve şairliğe dair değerlendirmelerini, yazıldığı dönemde şiir üzerine farklı görüşleri ihtiva etmesi, aynı zamanda Fars edebiyatında şerh geleneğinin örneklerinden olup, Hâkânî-i Şîrvânî'nin "Kasîde-i tersâiyye" ya da "Kasîde-i hapsiyye" adıyla bilinen

meşhur kasidesinin ilk şerhini ihtiva etmesi bakımından önemli bir eser olan *Cevâhir'ul-Esrâr*'ı tanıtmak amaçlanmıştır.

Şeyh Azerî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği

Şeyh Âzerî, 784/1382 yılı Âzer ayında İran'ın Kuzey Horasan bölgesinde bulunan İsferyân şehrinde dünyaya gelmiştir (Bocnurdî 1374: 1/265; Hidayet 1305: 42; Semerkandî 1384: 448; Hinduşâh 1393: 1/629; Hândmîr 1954: 3/61; Vusûkî 1390: 20). Kaynaklarda ismi "Hamza" olarak kayıtlı (Hidâyet 1316: 42; Bocnurdî 1374: 1/265) ise de yazmış olduğu ve bizim de üzerinde çalıştığımız *Cevâhiru'l-Esrâr* kitabının mukaddime bölümünde kendi isminin 'Alî İbn Hamza olduğunu, Âzerî adıyla tanındığını belirtmiştir. Kendisinin kaydettiği aşağıdaki künyesine göre, babasının adı Hamza, dedesinin adı Hasan'dır. Ailesi, Merv şehrinde yaşamış Zimçî ve Hâşimî nispeleleriyle bilinen Ahmed İbn Muhammed soyuna dayanmaktadır. Şeyh Âzerî'nin künyesi *Cevâhiru'l-Esrâr*'da şöyle kayıtlıdır:

على ابن حمزه ابن ملك ابن حسن التوسى المنسوب الى احمد ابن محمد الزمجي الهاشمى المروزى المولود

الاسفراينى يعرف بأذرى 66882 (Tûsî, Cevâhiru'l-Esrâr, 66882)

(İsferyân doğumlu Âzerî adıyla tanınan Ahmed İbn Muhammed ez-Zimçî el-Hâşimî el-Mervezî ailesine mensub Alî İbn Hamza İbn Melik İbn Hasan et-Tûsî)

Babası, Âzerî'nin doğumundan yarım asır önce Şii bir grup tarafından başlatılan ayaklanma sonucu kurulan Serbedârân devletinin önemli isimlerinden Hâce 'Alî Melik'tir. Tezkire ve kaynaklara göre 866/1462 yılında, İsferyân'de vefat etmiş, vasiyeti üzerine müritleri kendisini doğduğu yere, İsferyân'e defnetmişlerdir. (Hidayet 1305: 42; Hucetî 1375: 1/9)

Edebî Kişiliği

Eserlerinde genellikle dini, tasavvufî öğütlerin yanı sıra eğitici bilgiler veren Şeyh Âzerî'nin yazı dili sade ve akıcıdır. Şair kendi döneminde görülen karmaşık ve zor anlaşılır tamlamaları kullanmaktan sakınmıştır. İran'ın ünlü şairlerinden Sâ'dî, Hâfız ve özellikle Emîr Husrev-i Dihlevî'nin şiirlerinden esinlenmiş olduğu söylenebilir. (Yûsuf Nejâd 1390: 10; Bocnurdî 1374: 1/265) Hâce Ahmed-i Mustevfî'nin Şeyh'in ölümünden sonra yazdığı şiirde bunu görmek mümkündür:

چو او تالی خسرو بود در شعر از آن تاریخ موتش گذشت خسرو

Şiir söylemekte Husrev'e benzediği için

Ölüm tarihi Husrev oldu.

14. yüzyılda Fars şiirinde Türkçe terimleri kullanma geleneği İlhanlılarla başlamış, Moğollarla daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Şeyh Âzerî'nin şiirlerinde de Türkçe terimlere rastlamak mümkündür.

Tasavvufi Düşüncesi

Allah'a giden en önemli yolu nefsi tanımak olarak gören Şeyh Âzerî, *Cevâhiru'l-Esrar* kitabının ikinci bölümüne “من عرف نفسه عرف ربه”/Nefsini bilen rabbini bilir hadisi şerifiyle başlamış, nefsini terbiye eden insanın Allah'a daha da yakınlaşabileceğini, nefsini terbiye edemeyip esiri olanın ise helak olacağını belirtmiştir.

Şeyh Âzerî', aklın Allah-u Teâlâ'yı idrak etmeye gücünün olmadığını, Allah'ı ispat edemeyeceğini yalnızca ruh ve kalple birleşirse Allah'ı idrak edebileceğini düşünmektedir.

Tasavvufta Allah'ın ilk olarak Hazret-i Muhammed (s.a.a)'i kendi nurundan yarattığı inancı olan hakikat-i Muhammediye görüşü benimsendiği gibi bu görüş, Şeyh Âzerî'nin şiirlerinde de hâkimdir. Nefsi tanımanın Allah'ı tanımak için en güzel yol olduğu, ilahi ru'yet, âlemi suğra, âlem-i kübra, hakikati-i Muhammediye, insan-ı kâmil, nübüvvet ve vilayet gibi konular Şeyh Âzerî'nin eserlerinde yer verdiği irfanî konulardır.

Eserleri

Şeyh Âzerî, *Divân*, *Behmennâme*, *'Acâibu'l-Garâib*, *Mir'ât*, *Sa'yu's-Safâ*, *Tugrâ-yi Humâyûn*, *Miftâhu'l-Esrâr*, *Cevâhiru'l-Esrâr* ve *Muntehâbu'l-Cevâhiru'l-Esrâr* adlı eserler yazmıştır. *Zeylu'l-Feva'idil-Behâye* ve *Manzume-i Urûciyye* isimli iki eser de kendisine nispet edilmektedir. Makalenin bundan sonraki bölümünde *Cevâhiru'l-Esrâr* nüshası tanıtılıp, eserin dördüncü bölümünün birinci faslının Türkçe çevirisine yer verilecektir.

Cevâhiru'l-Esrar Nüshası

Kitap sayfaları sarı renkte olup, nemlenmiş sayfa etrafı rutubet izleri almıştır. Nüsha 153 varaktan oluşup, eni 22 cm, boyu ise 18 cm'dir. Her sayfa yirmi bir satırdan oluşmaktadır. Metnin etrafında kahverengi bir çizgi ve onun üzerinden ise kırmızı ince bir çizgi ile geçilmiş cetvel bulunmaktadır. Dördüncü kısmın yüz yirmi dört, yüz yirmi beş ve yüz otuz birinci sayfalarında kenar haşiyeleri bulunmaktadır. Başlıklar, numaralar ve önemli isimler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı önemli

bölmelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Elimizde bulunan nüsha İran Meclis-i Şura Kütüphanesi'nde 8851. Raf 66882 kayıt numarası ile muhafaza edilmektedir.

Cevahirü'l-Esrâr'ın Muhtevası

Dört bölümden oluşan ve Fars edebiyatının edebî metin şerhi türünde önemli bir yere sahip olan bu eserin birinci bölümünde, Allah kelamının sırlarından bahsedilmiş, ikinci kısmında nebevî hadislerin sırları izah edilmiştir. Şeyh Âzerî eserin üçüncü kısmında ise büyük evliyaların kelimalarının sırları üzerinde durmaktadır.

Cevâhirü'l-Esrâr'ın dördüncü bölümü, eserin en geniş bölümüdür. Bölüm başında bir mukaddime yer alır. Eserin dördüncü bölümü, şairlerin sözlerindeki zorlukları açıklayan on fasıldan ibarettir. Birinci fasıl meşhur kasidelerin anlaşılmasında güçlük çekilen beyitlerin şerhini içerir. Şârih bu fasılda şiir ve şairliğe dair uzun bir değerlendirme yapmıştır. İkinci fasıl şairi bilinmeyen kasidelerin güç beyitlerinin izahını, üçüncü fasıl meşhur gazellerin güç beyitlerinin izahını, dördüncü fasıl şairi bilinmeyen gazellerin güç beyitlerinin izahını, beşinci fasıl kıtalardaki güç beyitlerin izahını, altıncı fasıl mesnevilerdeki güç beyitlerin izahını, yedinci fasıl rubailerdeki güç beyitlerin izahını içermektedir. Sekizinci fasıl şairlik ve bununla ilgili zorlukların, dokuzuncu fasıl muammalardaki zorlukların, onuncu fasıl lügazlardaki zorlukların beyanı hakkındadır.

Birinci Fasılın Tercümesi

Birinci Fasıl

Meşhur kasidelerdeki sırlar ile mukaddime, şiir sanatı ve şairlik hakkındadır.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Ondan yardım ve medet umarak değerli akıllara, latif dimağlara, temyiz ve ayırt etme özelliği taşıyanlara, basiret erbabına ve aklını çok iyi çalıştıranlara açıkça malûmdur ki ilahî mesaj olan Kelâmullâh'ın yüceler yücesi kelâmının ve nebilerin - onlara selam olsun- dışında hiçbir söz insanların nefsini temizleyemez. İslâm şairlerinin sözünden de daha iyi süslenmiş ve güzel söz bulunamaz. Onların düşünce ve ilimlerinin tamamı, vahyin neticesi, ilhamlarının sonucudur. Onların fasih ve berrak olarak ürettiği sözlerin hepsi, havasın düşünce ve hareketlerine tamamen uygundur. Halk, hakikati arama bahçesinin bülbülleri, mutluluk kaynağının dudu kuşlarıdır.

Kutsiyet şarabının sâkileri, ülfet meclisinin musikî üstatları, nazım ve nesir ülkesinin padişahları, çağ ve asır ülkesinin Husrevleri, olgunluk deryasının derinliklerine dalanlar, cemâl ve celâl dünyasının kartallarıdır.

بلبل عرشند سخن پروران باز چه مانند بدین دیگران
با ملک از جمله خویشان شوند ز آتش فکرت چو پریشان شوند
پرده رازی که سخن پروریست سایه‌ای از پرده پیغمبریس
(Gencevî 1320: 40)

*Söz üstatları, arşın bülbülleridir
Başkaları hiç bunlara benzer mi?*

*Fikrinin ateşinden, böyle perişan olunca
Melek ile akraba olurlar*

*Şairlik olan sır perdesi
Peygamberlik perdesinin bir gölgesidir.*

Mizaclarının mayası, vadi aşanların şerbetidir. Sözlerinin ateşi, küfrün fâtihi, gazilerin meşalesidir. Bıkr sözlerinin güzeli, ayrılık gecesine griftar olanların dostudur. Fikirlerinin ilacı, sevgi kılıcının yaraladığı yaralıların gönül yarasını okşayarak iyileştirecek merhemdir. Sevgi ve muhabbet yuvasının gelinlerine yakışan dilleri, melekût kapılarının anahtarı, lâhuti sırların cevher hazinesidir.

Hazret-i Peygamber (s.a.a.) buyurmaktadır: Yüce Allah (c.c.) bazı sırları enbiyanın kalbine, bazılarını da şairlerin diline bahşetmiştir. Nitekim Şeyh Nizâmî'de olan bu söz gibi:

قافیه سنجان که سخن برگشند گنج دو عالم به سخن در کشند
خاصه کلیدی که در گنج راست زیر زبان مرد سخن سنج راست
پیش و پس بست صف کبریا پس شعرا آمد و پیش انبیا
(Gencevî 1320: 40)

*Sözleri dizen şairler
İki dünya hazinesini, söze dizerler*

*Bilhassa hazine kapısına ait olan anahtar
Söz ustası adamın dilinin altındadır*

Kibriya'nın önünde, arkasında dizildiler

Önde enbiyalar saf tuttu, arkada şairler

Şeyh Ferîduddîn-i Attâr (r.a), şiirin vasfı, hadis ve manası hakkında böyle söylüyor. Şeyh Attâr'ın vefatı, beş yüz seksen altı senesinin aylarından birinde olmuştur. Bu tarih hakkında da ihtilaf vardır. Gerçeği Allah bilir.

Nazm:

کانچنان قریبی که نزدیک خداست	آن امام دین چنین گفته است راست
آن نیابد ز آشکارا و نهان	أهل لطف و طبع را کس در جهان
گفت در زیر زبان شاعران	آن که بود او سرور پیغامبران
سر آن یک تن نداند از هزار	هست حق را گنجهای بی شمار
زان سخن بسیار در قرآن بود	هم قوافی کاخرش یکسان بود
بر سر هر خطبه تاجی نیستی	گر قوافی را رواجی نیستی
از قوافی آن سخن را حرمت اس	نظم و نثری کان میان امت است

(Nişâbûrî 1979: 101)

Ve o din imamı doğrusu şöyle dedi:

O, öyle bir yakınlıktır ki Allah katındadır

Dünyada yetenek ve mizaç sahibi olan kimse

Açık ve gizli olarak ona ulaşamaz

Peygamberlerin en üstünü

Dedi ki: Şairlerin dilinin altında

Hak için sayısız hazineler vardır

O'nun sırrını binde biri bilemez

Kafiyeleri sonuna kadar aynı olsa dahi

O sözden Kur'ân'da çokça vardır

Kafiyenin bir değeri olmasaydı

Her bir hutbenin başında, bir taç olmazdı

Ümmetin arasında olan nazm ve nesre

O söze kafiyesinden dolayı hürmet vardır

Kur'an ve hadiste nazım çoktur. Ama vahyin ve peygamberliğin değeri batıl olmasın diye ona şiir demiyoruz. Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Biz, O'na şiir öğretmedik, zaten ona da gerekmezdi.” (*Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Yasin 36/69).

Hazret-i Resûl'ün (s.a.a.) karşısındaki kâfirlerden fasih konuşan kişiler Peygambere (s.a.a.) şair demişlerdir. Allah'ın sözlerine karşı çıkmaya gelmişlerdir. Nitekim vahyin ilk dönemlerinde İmru-l-Kays olayı meşhurdur. Hazret-i Peygamber (s.a.a.) onun yazmış olduğu kasideyi Kâbe'nin duvarından indirip yerine İkrâ (Alak) suresini asmalarını buyurdu. Bu olay çok iyi bilinmektedir. Sözün özü şudur: Şiiri, Kur'an'a ve hadise benzetmeye çalışmasınlar. Fakat Peygamber'de kesinlikle şiir mizacı da yoktur, denilmemeli. Hazret-i Peygamber'de (s.a.a.) şiir mizacı özelliği yoktur demek, kâmil insan için eksiklik ve noksanlık olur. Hatta peygamberlik özelliği münasebetiyle ve vahyin iniş merkezi olduğundan şiir söylemek yanlış olsaydı, imamların ve ashabın şiir söylememesi gerekirdi. Hâlbuki çoğu bununla övünmüştür. Müçtehidî meşgul edip zamanını çalmak değil midir? Bilinen bir görüşe göre Hazret-i Emîru'l-Mu'minîn'in (a.s.) divanında on iki bin beyit şiir vardır. Din büyükleri şiirle bu manada birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışmışlardır. Müsabakada önde olmaya gayret göstermişlerdir. Şiir mizacından yoksunluğu velâyet noksanlığı olarak yorumlamışlardır. Yüce Allah (c.c.) Şeyh Feridüddîn-i Attâr'ın -şiirinin yüce sırrını kutsal kılsın- şairlerin büyüklüğü, şanı ve üstün özellikleri hakkındaki sözü meşhurdur:

تا دو عالم زین سه حرف آراستند	شعر و شرع و عرش از هم خاستند
زین سه حرف یک صفت هر دو جهان	نور گیرد چون زمین از آسمان
چرخ را بین ازرقی و انوری	از کمال شعر و شوق شاعری
از بهشت عدن فردوسی نگر	باز کن چشم و ز شعر چون شکر
شعر را شمسی و خورشیدی ببین	شعر را اقبال جمشیدی ببین
هم شهابی بینی و هم عنصری	ور ز بالا سوی ارکان بنگری
علم اگر در صین است خاقانیت بس	ور درین علمت کند شاهی هوس
چون عناصر باد و آتش خاک و آب	چون بهشت و آسمان و آفتاب
بس جهان شاعر بُود چون دیگران	نسبتی دارند با این شاعران

(Nişâbûrî 1979: 101)

*Şiir, şariat ve arş birbirinden türedi
Nihayet iki âlemi bu üç harfle süslediler*

*Yeryüzü gökyüzünden ışık aldığı gibi
Her iki cihan da bir sıfatın bu üç harfinden alır*

*Şiirin kemali ve şairin şairlik zevkiyle
Feleği Ezrakî ve Enverî görürsün*

*Gözünü aç ve şeker gibi şirden
Adn cennetinde Firdevsî'yi seyret*

*Şiiri Cimşîd'in ikbali gibi gör
Muhabbeti Şemsî ve güneş gibi gör*

*Eğer yukarıdan dört unsura doğru bakarsan,
Hem parlayan bir yıldız bulursun hem Unsûrî'yi*

*Eğer heves bu ilimde seni şah ederse
İlim eğer Çin'de olsa dahi Hakan'lık yeter sana*

*Cennet gibi, gökyüzü ve güneş gibi
Dört unsur rüzgâr, toprak, ateş ve su gibi*

*Şairlerin bunlarla bir ilişkisi vardır
Öyleyse cihan da şairdir diğerleri gibi ^[175]*

Peygamberimiz Efendimiz (s.a.a.) hazretlerinin buyruğunda manzum hadislerden çokça vardır. Huneyn Savaşı sırasında buyurmuştur: “Yalan yok ki ben peygamberim. Ben Abdulmuttalib'in oğluyum.” Bu gibi sözler Sahîheyn, Mesâbih ve diğerlerinde fazlaca vardır. Nitekim Cundub'dan rivayet edilir ki: Hazret-i Fahr-i Kâinat (s.a.a.) Efendimiz hazretleri bulunduğu bir noktada parmağı kanayınca şöyle buyurmuştur:

*“Sen kanayan parmaktan başka bir şey değilsin
Fakat başına gelen Allah yolunda gelmiştir”*

Berâ'dan nakledilen bir sözde, Peygamberimiz Hazretleri (s.a.a.) Hendek Savaşı'nda toprak taşımaktaydı. Karnı mosmor kesilmişti ve şöyle söyledi:

“Allah'a yemin ederim ki eğer Allah olmasaydı hidayete kavuşamazdık, ne iyilik eder ne de namaz kılardık. Kalbimize huzur indir ve bizleri düşmana karşı güçlendir. Öncekiler bizlere karşı azgılaşmış kötülük amaçlılardı güvende olurduk.”

Enes'ten nakledilmiştir ki: Ensar ve Muhacir hendek kazarak toprağı taşırken şunu söylemekteydiler: “Bizler, cihat için Muhammed'e biat edenleriz, bizlere asla haksızlık olmadı. Allah'tan başkasını asla çağırmayız; başkasına kulluk edersek kötülerden oluruz.”

Hazret-i Peygamber (s.a.a.) buyurmaktadır: “Ne güzel bir dindir ve sevimli bir yoldur.” Peygamberimiz (s.a.a.) onların yanlarında iken buyurmuştur: “Ya Rabbim! En iyi yaşantı ahiret yaşantısından başkası değildir. Rabbim sen ensar ve muhacirleri bağışla.” Şairlerin sıfatlarını anlatmak için nakledilen hadislerin birkaçını hadis, kudsiyet ve uğurluluğu münasebetiyle yazmaktayız. Sıhâh, Mesâbih ve diğerlerini delil olarak kaydetmekteyiz. Peygamber Efendimiz Hazretleri (s.a.a.)'in buyruğu nakledilmiştir. Hakikatte beyanatın özünde sihir vardır. Şiirde ise hep hikmet mevcuttur. Peygamber Hazretleri (s.a.a.) buyurmuştur: “Arabın konuştuğu en iyi lisan, Lebid'in konuştuğudur. Biliniz ki Allah'tan başka her şey boşdur, batıldır ve bütün her şey sonunda yok olacaktır.”

İmran b. es-Serit, babasından naklen dedi ki: Bir gün Hazret-i Peygamberi (s.a.a.) gördüm, bana buyurdu: “Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinden yanında var mıdır?” “Evet” dedim. “Oku” dedi, bir beyit okudum. Yine “oku” buyurunca bir beyit daha okudum. “Oku” diye buyurdu, bir beyit daha okuyup şiirleri yüz beyte çıkardım. O Hazret (s.a.a.) Hasan b. Sâbit'e dönerek buyurdu: “Müşriklere şiirinle delil getir, doğruyu göster. Cebrail (a.s.) seninle beraberdir. Hasan b. Sâbit için dua edip buyurdu: “Ya Rabbi! O'nu Ruhü'l-Kuds ile güçlendir.” Hazret-i Peygamber (s.a.a.) buyurdu: “Kureyş'i de hicvedin çünkü onlar kötülenmeye daha çok lâyıktırlar.” Peygamberimiz Hazretleri (s.a.a.) buyurur: Hasan onları hicvetti. Onlar sapıklığa düşüp gitmişti. Hazret-i Peygamber (s.a.a.) buyurdu: “Yüce Allah şiirde indirdiğini indirdi ve Mümin kılıcıyla ve diliyle cihat eder, buyurdu. Hazret-i Fahr-i Kâinat (s.a.a.) buyurdu: “Canım elinde olan yaratıcıya yemin ederim ki onlar soyluluk öğüdünü verirler.” Yine O hazret (s.a.a.) buyurur: “Din şairleri Müslüman olarak İslâm çerçevesi içinde ölürler.” Onlar için şöyle buyurur: Cennette ruhları huriler tarafından gani kılınır. Hazret-i Peygamber (s.a.a.) buyurdu: “Evlatlarınıza şiir öğretiniz çünkü onunla dil kuvvet kazanır.” Ama bu kesimi kötüyerek dışlayan

hadislerin naklinde mutlak kapsayıcılık yoktur ve her birinin sebep ve delilleri vardır. Bu aşağılama olayı şöyle olmuştur: Bedbaht, melun İmru'l-Kays, Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.a.) Hazretlerini hicvetti - bu hususta Allah'a sığınırız- Hazret-i Peygamber (s.a.a.) ondan dolayı çok üzüldüler. Yüce Allah (c.c.) kendi elçisi olan o hazreti teselli edip rahatlatmak için o melun herifi kötölemek amacıyla şu ayeti kerimeyi nazil buyurdu: “Şairlere ancak azgınlar uyar, onların her vadide şaşkınca dolaştıklarını görmez misin?” (*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Şuarâ 26/224-226).

Hazret-i Fâhr-i Kâinat Efendimiz (s.a.a.) onun hakkında şöyle buyurmuştur: Şairlerin en üstünü İmru'l-Kays'tır ve onların en üstünü ateştedir. Onlar kâfir şairlerdir. Yüce Allah'ın buyruğu bunun delilidir; Allah'a inananlar, iyi işler yapanlar ve Allah'ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar hariç (*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Şuarâ: 26/227).

Bu grup azgınların tabi olduğu şairlerin gireceği cehennem ateşinden kurtulup, iman edip, salihlerin safına girebilmeleri için, Yüce Allah'ın (cc) birliğini ve Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (s.a.a.) sıfatlarını çokça dile getirmeleri gerekir.

Beyt:

شاعران را گرچه غاوون خواند در قرآن خدای هست از ایشان هم به قرآن ظاهر استثنای من¹

Allah Kur'an'da şairleri azgın olarak nitelese de

Kur'an'a göre açıkça benim gibi istisnalar da vardır.^[177]

Kevâsib tefsirinde şöyle yazmaktadır: Kur'ânda “**gâvûn**” kelimesinden murad, kâfirlerden şairlere uyan aptallardır. Yani onların kötü sözlerini öğrenerek Hazret-i Resûl'ün (s.a.a.) ashabına öğrettiklerini okurlar ve onlara itirazda bulunup yoldan çıkarmaya çalışırlar. Belki de "gâvûn" kelimesinin amacı müşriklerdir, şeytanların olduğu da söylenilmektedir. Buradaki maksat kâfir şairlerdir. Bazılarının, tefsir kitaplarında değindiği gibi: "Azgınların uyduğu şairler" yani Peygamberimiz'i (s.a.a) hicveden kâfir şairlerdir. Hazret-i Fâhr-i Kâinattan (s.a.a.), ashap ve tabiinden bu grup hakkında varit olan beddualar vardır. Bunlar kâfir ve müşrik şairlerdir, onlar gibi İslâm ehlini hicveden ve mümin Müslüman kardeşleri kötöleyip aşağılayan şairlerdir. Onlar, İslâm halkını hicveder, mümin kardeşleri dünya kazanmak amacıyla aşağılayıp küçümseyerek incitirler. Tertemiz şariat emri ve buyruklarını basit gösterip zevk ve sefayı şiar ve töre olarak gösterirler. Gelişi güzel laubalilik içeren sözleri, saçmalıkları dillerine pelesenk yaparken övülmemesi gerekenlerin

¹ Şairi tespit edilemedi.

methini yapar, olmaması gerekenleri olmuş gibi gösterirler. Rivayet edildiği gibi, Hazret-i Resûl (s.a.a.), ashap, tabiin ve İslâm sultanlarına övgüler ve methiyeler söylemiş değerli bir sınıf, nasıl kötülenebilir? Hazret-i Fâhr-i Kâinat'ın (s.a.a.) bu sınıfa ikramlarda bulunduğu ve bu sınıfa hediyeler verilmesine, hayatında ve vefatından sonra da izin verdiği rivayet edilir.

Yine rivayet edilmektedir ki; meşhur ve bilinen Burde kasidesinden dolayı Hazret-i Peygamber (s.a.a) hazretleri, Herem'in gönderdiği elbiseyi Hassan b. Sabit'e okuduğu şiir karşılığında verdi. Bazı yerleri altın işlemeliydi. Hasan'ın ölümünden sonra onun vasiyetnamesinde değeri beş bin dinar ettiği görülmüştür. Onu, oğlu aldı. Müminlerin emiri Hazret-i 'Alî'den (a.s.) nakledilmiştir ki onlara bağışta bulunup, aleni ve gizli bir şekilde dikkate alıp, korumak gerekmektedir.

Hazret-i Hasan ve Hüseyin, babaları Hazret-i Emîru'l-Mu'minin'den, bu grubun korunması gerektiğini nakletmişlerdir. Aynı şekilde Emîru'l-Mu'minin Ömer'den (r.a.) nakledilmiştir ki: Mâlik b. Nuveyre ile kardeş olup aynı zamanda onun şairi de olan adam için, boynuna bir ip bağlayarak askerinin içinden geçirmesi için Hâlid b. Velîd'e emir verdi ve ashabin içinden geçirdiler. Hişâm b. 'Abdumelik, Kâbe'nin kenarındaki kalabalıktan dolayı Haceru'l-Esved taşını ziyaret edebilmekten aciz kaldığı bir sırada Hazret-i İmâm Zeynel'âbidîn (a.s.) Kâbe'yi ziyarete geldi ve halkın içinden "Terrikû" (yol açın) sözü yankılandı ve hemen yol açıldı. Haceru'l-Esved'i ziyaret edip öpmesine müsaade ettiler. Halk, İmam (a.s.) Hacer-ul Esved'i ziyaret ettiği sırada saygıyla uzakta durup bekledi.

O zaman Hişâm b. 'Abdumelik, İslâm ümmetinin başında hâkimiyeti elinde bulunduran bir kişiydi. İmam Zeynel'âbidîn'in (a.s.) ziyaretinden sonra Şam'dan gelen bir adam, "Kimdir bu adam?" diye sordu. Hişâm, "Tanımıyorum" dedi. O sırada şair Ferezdak orada bulunuyordu. "Ben onu tanıyorum" dedi ve "Nübüvvet burcunun yıldızı, velâyet burcunun güneşi, fütüvvet derecelerinin esas cevheri, mürüvvet cevherinin özü, ilim madeninin kaynağı ve hilm cevherinin madeni, şeref göğünün ayı, yaradılış ikbalinin şerefi, Âl-i Tâhâ ve Yâsîn'in gururu ve su ve toprak cevherinin özü İmâm Zeynel'âbidîn'dir" diye İmam Zeynel'âbidîn'in vasıflarından bir kaçını onlara anlattı. İmamı övmek için sevabına irticalen bir kaside yazdı:

Kıt'a:

هذا الذى تعرفُ البطحاء وطأته والبيتُ يعرفُهِ والجُلُّ والحَرَمُ
 هذا ابن فاطمة ان كنت جاهله بجده انبياء الله قد ختموا
 وليس قولك : من هذا ؟ بضائر لعرب تعرف من انكرت و العجم¹

*Bu, Batha'nın adımlarını tanıdığı kişidir
 Kâbe tanır onu, çöller, ovalar ve harem tanır onu*

*Bu Fatma'nın oğludur eğer bilmiyorsan
 Dedesinin varlığı ile Allah'ın nebileri son bulmuştur*

*Neticede bu kimdir diye sorma, sözün ona zarar vermez
 Arap onu tanırken Acem de inkâr etmez şanını*

İmam bu sözden hoşlandı, müminler övgüde bulundular. Kitabın takdim kısmında İmam'ın (a.s.) ona on iki bin dirhem gönderdiği yazılmıştır. Sonra, “Kim Ferezdak'ın İmam'ı görmediğini zannederse kesinlikle hata etmiştir” diye de buyurdu. Haremeyn'in Şeyhi Ebû 'Abdullâh el-Furâti, “Ebû Firâs 'Abdullâh'ın bundan başka bir şeyi olamasa da cennete gider” buyurdu.

Gârayib kitabında her üç şair E'sâ, Ferezdak ve 'Accâc'ın, Bahreyn ve Ummân ile sınırdaş olan Yemâme halkından olduğunu yazmaktadır. İmam Zeynel'âbidîn'in (a.s.) hicri yetmiş dört, altmış veya doksan yılında vefat ettiği söylenilmektedir. Vefat ettiğinde elli sekiz yaşındaydı. Bakî' mezarlığına defnedildi. Bunu Sâdık *Faslu'l-Hitâb*'da şöyle söyledi: “Yüce Allah onun Doğu'da ve Batı'da çocuklarını çoğaltsın ama Yezid'den, haleflerinden ve hane halkından kimseyi, hatta ocağını üfleyecek birisini dahi geride bırakmasın.”

Sözün kısası şudur: İmamların hepsi bu şair sınıfına saygı göstermişler ve şiir dahi söylemişlerdir. Yeryüzünde ilk şiir söyleyen kişi, Âdem (a.s.) idi; Hâbil için mersiye söylemişti. Nitekim bilinmektedir ki:

تغيرت البلاد و من عليها و وجه الأرض مُغبرُّ قبيح
*Beldeler, üzerinde olanlarla birlikte değişmiş
 Yeryüzü toz toprak olmuş, çirkinleşmiş*

¹ Arap şairi Ferezdak'a ait bu beyitler için bk. <http://mawdoo3.com/هذا الذى تعرف البطحاء وطأته>, 09.02.2018.

Rivayet edilir ki Kur’ân-ı Kerim’i, nübüvvet zamanında dünya semasına gönderdiklerinde, Allahü Teâla (c.c.) emretti önce şairlerin ruhlarına sunuldu. Sözdeki güzellik ve belagattan dolayı onların hepsi ona iman ettiler. Ondan sonra kamer semasına indirdiler ki meşayihin onlar hakkında söylediği gaybî fütuhatlardan ve rabbanî cümlelerden doğruluğu anlaşılmıştır. Nitekim Şeyh Ebu’l-Kâsım-i Firdevsî’nin vefatından nakledilmiştir ve Muslihiddîn-i Sâ’dî’nin hayatı hakkında rivayet edilmiştir: Şeyhlerden biri, onu inkâr etmekteydi. Nihayet bir gece rüyada göklerin kapılarının açıldığını gördü. Birkaç bin rahmet meleğinin nur tabaklarıyla ve mutluluk veren hediyelerle indiklerini gördü. “Bu kadar saygı kimin içindir?” diye sordu. “Bu hediyeler Şirazlı Şeyh Sâ’dî içindir. Bugün Allahü Teâla celle ‘alânın beğenisine mazhar olmuş bir beyit söylemiştir” dediler. “Hangi beyit?” diye sordular. Melekler okudu:

Beyt:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفترست معرفت کردگ

(Şîrâzî 1385: 576)

*Yeşil ağaçların yaprağı akıllı birinin nazarında
Her bir yaprağı yaratıcının marifet defteridir*

O değerli adam uykudan uyandığında geceydi. Aynı gece Sâ’dî’ye müjdeyi vermek üzere bahçe kapısına geldiğinde içeride ışık yanmakta ve onun kendi kendine bir şeyler söylemekte olduğunu gördü. Kulak kabarttığı anda anladı ki aynı şiiri okumaktadır. Vefat tarihi:

شُبِ آدینه بود و ماہِ شَوّال ش تاریخ عرب خ ص الف سال
همای روح پاک شیخ سعدی بیفشاند از غبار

*Cuma gecesi idi ve Şevval ayı idi
Arap tarihince yıl 691 idi*

*Şeyh Sâ’dî’nin tertemiz mübarek ruhu
Beden tozundan silkinip kolkanat açtı*

Şeyh Ebû Sa’îd Ebû’l-Bekr’den rivayet edilir ki: Onların meclisinde bir şiir okudular. Şeyhe bir haller oldu. “Kimin beytidir?” diye sordular. “Umâre’nin beytidir” dediler. “Umâre hayatta mıdır?” dedi. “Hayır” dediler. “Kabri nerededir?” diye sordu. “Falan yerdedir” dediler. Şeyh arkadaşlarıyla birlikte kalkıp Umâre’nin ziyaretine gitti. Şeyh Rûkneddîn ‘Alâuddevle’den

şöyle rivayet edilmiştir: Horasanlı bir kavvâl, bir şey okudu. Şeyh ve dervişler hoş vakit geçirdiler. O halden sonra, Şeyh, “Sana müjdeler olsun ki Allah hem sana rahmet etti hem bu şiiri yazana rahmet eyledi ve bu şiiri söyleyene rahmet eyledi. Buna benzer çokça rivayet vardır; sultanların sıralanması ve onlara saygı ifadesi, geçmişteki hayatlarının ayrıntılarının bugüne göre anlatılması uzun sürer. Bunlar, halkın ileri gelenlerinin çoğuna nispetle siyer ve biyografi kitaplarında anlatılmış ve yazılmıştır. Şüphesiz dinî ve dünyevî ilmî konuların çoğu, edebî bilgiler ve edebî sanatlara dair meşhur kitaplar, ilginç delillendirmeler, en iyi hitap cümleleri ve kelimeleri şiirlerin süsüyle süslenmiştir. Düzenin ve dizilişin güzelliği beyitlerin varlığıyla. Şiir:

بی شعر شعاری نبود صحبت کس را بی نظم نظامی نبود هیچ نفس را

Şiir olmadan kimsenin konuşması süslü olmaz

Nizam olmadan hiçbir nefes düzen içinde olmaz

Matematik ilminin en dakiklerinden olan musikî ilmi, şiir kuralları olmaksızın, yıkık bir bina gibidir. Nitekim Emîr Husrev-i Dihlevî'nin beyitlerinde olduğu gibi:

مطرب ار گوید بسی هان هان وهن هن در سرود چون سخن نبود همه بی معنی و ابتر بود
شعر را حاصل عروسی دان و نغمه زیورش عیب نبود گر عروس خوب بی زیور بود¹

(Dihlevî: 1361,228)

Mutrip, şarkısında çokça han han, hun hun dese de

İçinde söz olmazsa, hepsi manasız ve boş olur

Şiirden çıkan anlamı bir gelin kabul et, nağmesini de onun süsü

Güzel bir gelin süssüz olsa da kusur sayılmaz

Bunlar daha şerif, övgüye ihtiyacı olmayan bir grup, nadir bulunan ve az yetişen bir topluluk olsalar da, varlık dairesinde bir şeyi maddesiz, boyutsuz var etmek ilginçtir. Sözün onuru ve ilahî feyzin kemâl şerefi bakımından “Onun peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz” (*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Bakara 2/253) anlamındaki bir tek hükmün koruması altındadırlar. Ancak yeteneğin kemâli ve üstünlüğü bakımından “İşte peygamberler! Biz onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık” (*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Bakara 2/253) hükmünce, her birinin bir derecesi, bir mevki ve bir makamı vardır. “Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır”. (*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Sâffât 37/164)

¹ Emîr Husrev-i Dihlevî'ye isnad edilen bu kıta şairin matbu divanında tespit edilememiştir.

Kıt'a:

گر چه شاعران از روی اشعار
ولی با باده بعضی حریفان
ز یک جامند در بزم سخن مست
فریب چشم ساقی نیز پیوست
دهان طوطی گفتار ایشان
زبان از نکته صورت فرو بست
به دریای حقیقت افکند شست
کمند فکر ایشان گه نظ
که بر دُر حقیقت یافتند دست
همه غواص دریای کمانند
مبین یکسان که در اشعار این قوم
1 برون از شاعری چیزی دگر هس

*Gerçi şairler şiirlerden dolayı
Söz meclisinde aynı kadehten mest olsalar da*

*Ama bazı rakiplerin şarabı ile
Sakînin gözünün hilesine de kanarlar*

*Onların duddu sözlü ağızları
Suret sözcüğünde susar kalır*

*Onların düşünce kemendi bazen nazm yoluyla
Hakikat deryasına demir atar*

*Hepsi olgunluk deryasının dalgıçlarıdır
Çünkü hakikat incisini buldular*

*Hepsini eşit görme, çünkü bu kavmin şiirlerinde
Şairlik dışında, başka bir şey vardır*

Bu yolun erbapları ve bu derin sanatın ehli, başarıya ulaştıktan sonra, usul ve üslupta farklılıklarının çokluğuna, zihniyetlerine ve meşguliyetlerine göre üç kısma ayrılırlar. Bunlar, kendi nefesine zulmedenler, orta halli olanlar ve iyilikte öncülük edenlerdir.

Birinci grup; yumuşak mizaçları, şiir öğrenmede istikrarlı olmaları sebebiyle nesir ve nazım yazma kurallarını öğrenerek şiir yazmayı ve bu sanat düşüncesini, kendilerine meslek edinirler, lâf ü güzâf etmeyi şiar edinirler. “İşte bu apaçık hüsrânın ta kendisidir” (*Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Hac 22/11).

¹ Şairi tespit edilemedi.

Şiirlerini kazanç kapısı ve geçim kaynağı olarak kullanırlar. Bunlar öldüğü zaman, devran şiirlerini toprağa gömer.

Fakat ikinci kısım; bu ilmî sanatlara vakıf olarak Allah vergisi yeteneğinin gücüyle şiir yazmada bir dereceye ulaşırlar, ancak daha fazlası olmaz. Söz terkibi ustalığında beğenilirler ve takdir edilmeyi hak ederler. Fakat az ilgi görmeleri ve aşk ruhunun yoksunluğu yüzünden “İşte bu Allah'ın lutfudur; onu dilediğine verir” (*Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Cuma 62/4) mucibince onun şairliğinde sözünün yaygınlık kazanmamasına sebep olacak kusur yaratır. Şiir:

کمال فضل بتوان یافت لیکن قبولیت نشاید کسب کردن¹

*Fazilet olgunluğunu elde etmek mümkündür ancak
Kabul görmek kazanılır bir şey değildir*

Dillerini “Bizi her şeyi konuşuran Allah konuştu” (*Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 1993, Fussilet 41/21) hükmünce dile getiren, dünya ve ahiret âleminde aşkın ve muhabbet sırları hazinesinin kapısının gönüllerine açıldığı ve ebediyet sakisinin elinden kâselerle, sıfatlarla, zatın tecelliyat şarabı içirilen üçüncü grup ise, “Kim Allah'ı bilirse dili açılır” hükmünce, veciz sözler bilseler de bilmeseler de, münazara ve sohbet açarlar. Şiir:

دشنام ز عاشقان چنان خوش باشد کز جمله عاقلان دعا ناید خوش²

*Bütün akıl sahiplerinin duası hoş gitmez ama
Âşıkların kınamaları da o kadar hoştur*

Böyle bir çıplak söze nazım demezler, aksine her birinin, ruh incisinden tezahür etmiş bir cevheri vardır. Şeyh Nizâmî'den:

هر ربطی کان ز سر خوان بود آن نه سخن پارهی از جان بود
چون به سخن گرم شود مرکبش جان به لب آید چو بیوسد لبش
از پی لعلی که بر آرد ز کان رخنه کند بیضه هفت آسمان

(Gencevî: 1320: 40)

*Her canlının varlığında ruhun seyri vardır
O bir söz değil, ruhun bir parçasıdır*

*Söz ile onun bineği yüklendiğinde
Can dudağa gelir dudağından öperse*

¹ Şairi tespit edilemedi.

² Şairi tespit edilemedi.

*Madenden çıkan yakutun peşinden
Yedi göğün yumurtası çatlayverir*

Şimdi onların sözlerindeki zorlukları yorumlamaya geçelim. Kasidelerin zorlukları bölümünde Hâkânî'ye değil Enverî'ye öncelik verildi. Daha üstün olması yönüyle değil, çünkü Hâkânî'nin şairlikteki makamı düşük bir makamdır bilakis çoğunluk itibarıyla sözlerindeki zorluk bakımından. Çünkü Enverî şairlikte tevhid sırlarını dile getiren Mevlânâ'nın mukabilidir. Kemâl-i Hocendî'nin gazellerindeki zorluklar gibi.

Sonuç

Şeyh Âzerî, 14. yüzyılın sonları ile on beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış, muhtelif konularda eserler kaleme almış şair ve şârihlerdendir. 784/1382 yılında İsferyân'de doğmuştur. Babası, Serbedârî yönetiminde devlet hizmetinde bulunmuş Hâce 'Ali Melik'tir.

Âzerî, tasavvufa yöneldiği ilk dönemlerde Şeyh Muhyiddin Muhammed Gazâlî-i Tûsî'nin talebesi olmuş, Şâh Ni'metullâh-i Veli tarafından tarikat hırkası giymiştir. Şeyh Âzerî'nin, *Divân'ı*, *Behmen-nâme*, *'Acâibu'l-Garâib*, *Mir'ât*, *Sa'yu's-Safâ*, *Tugrâ-yi Humâyûn*, *Miftâhu'l-Esrâr*, *Muntehâbu'l-Cevâhiru'l-Esrâr* ve *Cevâhiru'l-Esrâr* adlı eserler yazmıştır. *Zeylu'l-Feva'idi'l-Behâye* ve *Manzume-i Urûciyye* isimli iki eser de kendisine nispet edilmektedir.

Şeyh Âzerî hakkında Türkiye'de gerek hayatı gerekse eserleri hakkında pek fazla akademik çalışma ve yayın yapılmamıştır. Dolayısıyla bir şair ve şârih olarak şiir ve şair üzerine yaptığı değerlendirmeleri; şairler hakkında ifade ettiği kanaatleri dikkat çekici niteliktedir. Şiir ve şairliğe dair değerlendirmelerinde, Kur'ân ve sünnet sınırları içerisinde kalmış; Peygamber'in şiire bakışı, Hz. Ali ve İmam Zeynelâbidîn'in şiir ve şairliğe dair görüşleri üzerinde genişçe durulmuştur. Şeyh Âzerî'nin poetikasından onun şiirde Attâr, Mevlânâ ve Câmî çizgisine yakın olduğunu söylemek mümkündür.

840/1438 yılında telif edilen *Cevâhiru'l-Esrâr*, Fars edebiyatı metin şerhi geleneğinin ilk ve önemli örneklerindedir. Hakânî, Attâr, Emîr Husrev-i Dihlevî gibi önemli şairlerin şiirlerinden seçilen özellikli beyitler şerh edilmiştir. Anlam bakımından zorluk arz eden beyitler esere dâhil edilmiştir. Beyitler daha çok

felekiyyât, madenler ve oluşumları, yağmur, kar, sis ve benzeri hava şartlarının meydana gelişi gibi bilgi gerektiren beyitlerdir ve bu bakımdan beytin ilgili olduğu konu hakkında geniş bilgi aktarılmıştır. Şerh sırasında âyet ve hadislere sıkça yer verilmiş, yer yer kaynağın adı verilerek nakiller yapılmıştır. Şerhte gramer konularına değinilmemiş, kelime ya da cümle tahlili yapılmamıştır. Bu özellikleriyle *Cevâhiru'l-Esrâr*, klasik Türk edebiyatında şekillenmiş şerh anlayışı ve geleneği ile bir karşılaştırma imkânı da sunmaktadır.

Kaynaklar

Aka, İsmail, (2012), "Timurlular", *DİA*, C. XL, s. 179.

Aka, İsmail (2014), *Timur ve Devleti*, Ankara: Gazi Yayıncılık.

Beksa, A. Engin (2012), "Timurlular", *DİA*, C. XLI, s. 181.

Bocnurdi, Kâzım Müsevî (1374 hş.), *Dâiretu'l Maârifî Buzurg-i İslamî*, Tahran: Merkez-i Dâiretu'l Maârifî Buzurg-i İslamî.

Eraslan, Kemal (1993), "Çağatay Edebiyatı", *DİA*, C. VIII, s. 172.

Firuzanfer, Bediuzzaman (1347 hş.), *Târih-i Edebiyât der İran Asr-i Timuriyân*, Tahran: Ferheng ve İrşad-ı İslami.

Gencevî, Nizâmî (1320), *Mahzenu'l-Esrâr*, Tahran: Matbaâ-i Armagan.

Hândmir, Gıyaseddin b. Humamiddin (1373 hş.), *Habibu's-siyer fi Ahbarî Efradi'l Beşer*, Tahran: Kitabfurûşî Hiyâm.

Hidayet, Rıza Kuli Han (1316 hş.), *Tezkire-i Riyazu'l-Ârifîn*, Tahran: Neşr-i Pejuhişgah-ı Ulum-ı İnsani.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli (1993), haz. Ali Özek vd., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Muhammed Kâsım-i Hinduşâh (1393), *Târih-i Firişte*, Tahran: İntişârât-i Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, C. I, s. 629.

Nefisî, Sa'id (1363 hş.), *Târih-i Nazm u Nesr der-İrân*, Tahran: İntişârât-i Furûğî.

Nişâbüri, Attâr-i (1388 hş.), *Musibetnâme*, Mukaddime, Tashih ve Ta'likât: Muhammed Rızâ Şefî'i Kedkenî, Tahran: İntişârât-i Suhen.

Gencevî, Nizâmî, Mahzenu'l-Esrâr, Tahran, Matbaâ-i Armagan, 1320 hş.

Semerhandi, Devletşâh b. Bahtişâh-ı (1384 hş.), *Tezkiratu's-şuara*, İntişârât-i Esater.

Şemisâ, Sîrûs (1370 hş.), *Seyr-i Gazel Der Şi'r-i Fârsî*, Tahran: İntişârât-i Firdevs.

Şîrâzî, Sa'dî-i (1385 hş.), *Metn-i Kâmil-i Dîvân-i Şeyh Sa'dî Şîrâzî*, Tahran: İntişârât-i Rozene.

Tûsî, Şeyh Âzerî, *Cevâhiru'l-Esrâr*, Kitabhane-i Meclisi Şûray-ı Milli, 840.
Kütüphane no: 66882. İsferyân.

Vusûkî, Muhammed 'Ali (1390 hş.), *Hamza b. 'Ali Melik Âzerî İsferyânî*, Horasan:
İntişârât-i Kitabdariyi Tûsî.

Yeşil Akyıldız, Betül, Şeyh Âzerî ve Cevâhiru'l-Esrâr adlı eserinin Dördüncü
bçlümünün Türkçe Çevirisi, 2018.